

Ještě jednou se vrátíme - Antonín Sova 1900, 1912

V definitivním uspořádání z r. 1912 je sbírka *Ještě jednou se vrátíme* tematicky i stylově jednotná, obsahuje přírodní a intimní lyriku, napsanou z větší části v devadesátých letech. V přírodní lyrice úvodního titulního oddílu pokračuje a vrcholí obdobná tvorba řady předchozích Sovových sbírek (*Z mého kraje, Soucit i vzdor* aj.). Hlavním předmětem zobrazení je tu opět odlehlá kopcovitá krajina autorova dětství na pomezí Českomoravské vysočiny a Jižních Čech; pro básnický subjekt je místem klidu, úlevy a oproštění, zároveň se však stává podnětem k aktivizaci smyslů jemně vnímajících barvy, zvuky a vůně, či spíše jejich jedinečné, časově i místně individualizované odstíny a kombinace. Soudobý vývoj Sovovy lyriky k symbolismu a k zachycení skrytých psychických stavů a procesů se projevil stupňovanou diferenciací v obrazu krajiny, který se impresionisticky rozechvívá (velká pozornost je věnována zejména světlu s jeho barevnými odrazy a prchavým odstupňováním intenzity), vylehčuje a otvírá subjektivnímu citovému prožívání. I ve svém souznění se subjektem se však příroda nepojímá jako odraz nebo symbol duševních stavů: má svou vlastní rozmanitost, a je-li podobna člověku, pak nesmírnou složitostí a rozlišeností svých podob, ne tím, že by přejímala obsahy jeho prožitků. V konfrontaci s bohatstvím přírodních situací se naopak teprve plně individualizuje nálada subjektu, která, pokud je vyslovena přímo, vystupuje spíše v obecných obrysech. Mezi člověkem a přírodou se rozvíjí jakýsi tichý dialog rovnoprávných partnerů, který nevylučuje ani nesouhlas nálad. Subjekt přináší ovšem s sebou svou sociální „městskou“ zkušenost (reprezentovanou ve sbírce i několika realistickými básněmi); ta je mu sice popudem, aby se do přírody utíkal, zároveň mu však nikdy nedovolí v ní plně zakotvit.

Obdobně diferencovaný obraz kraje je obvykle aktivní složkou i v básních oddílů erotické lyriky *Samota milenců* a *Na rozchodu s mládím*. I zde je příroda — a v prvním z těchto oddílů také láska — zdrojem harmonických a uklidňujících tónů (*Largo dlouhých večerů*). Prožitek milenecké dvojice, v níž oslovená žena vždy má svůj hlas, svou samostatnost stanovisek a citových reakcí, je však individualizován a dramatizován neklidem, vědomím pomíjivosti a prožité nebo očekávané deziluze. Neboť jen v iluzi a snu dospívají intimní touhy subjektu spontánního naplnění: ve skutečném životě je naplnění možné jen na základě úsilí, překonávání vnitřních

i vnějších zábran. Milostný cit může být méně než příroda útočístěm, přítomnost druhého v samotě je potenciálním zdrojem neladu. V posledním oddílu (a stejně i v dialogu *Zasněný flirt*, zařazeném jako samostatný oddíl) už deziluze, spjatá s úbytkem životních sil a podzimem přírody, zcela převládá; ani zde to však nic nemění na vřelosti, na citovém rozechvění a vnitřní opravdovosti mužova hlasu. Erotika ve sbírce *Ještě jednou se vrátíme* vyslovila tedy intimní prožitky moderního subjektu v jejich nezávislosti na odosobňujících prožitkových konvencích, s jejich snivostí a vnitřní nejistotou, a nepodlehla přitom dobovým dekadentním náladám a stylizacím. Její dramatickost vychází z nitra člověka; neběží v ní jen o zachycení okamžitých stavů, poukazuje se k předpokladům a perspektivám milostného vztahu, jehož protagonisté mají už za sebou svůj „příběh“, své zázemy citového a názorového zrání i kultivace, svůj zápas o osobitý postoj k základním životním otázkám. V těchto procesech chvíle básně je výslednicí i bodem obratu. Složitě prožitky Sova svírá a sjednocuje citlivě vyváženým a vždy nově koncipovaným básnickým tvarem, který v protikladu k rozechvělým slovům básně sugeruje oproštění, neproblematické uchvácení životem: v tvaru svých básní je Sova odevzdán citu jako nepochybné hodnotě. V tom má závažnou úlohu hudebnost verše, založená často na dráždivém opakování hlásek i slov a na vynalézavých konfiguracích rýmů a refrénů (např. báseň *Kdo vám tak zcučal tmavé vlasy* o vztazích dvou lidí, jejichž lásky se navzájem minuly). Z hudby se také rodí i vědomě iluzivní, polopohádkové obrazy vysněných bytostí, symboly sebezapomínavého utonutí subjektu v prchavém a reálně nedosažitelném milostném okouzlení (*Princezna Lyoleja*).

K jednotnému ladění definitivního vydání z r. 1912 jako sbírky přírodní a intimní lyriky dospěla kniha teprve po zásadních změnách. V 1. vydání z r. 1900 bylo podstatně méně (o 58 čísel, z nichž některá byla napsána i v mezidobí 1900—1912) milostných a přírodních básní; všechny kromě samostatného *Zasněného flirtu* byly zařazeny v jediném, titulním oddílu. Vedle toho však 1. vydání *Ještě jednou se vrátíme* obsahovalo žánrem i posláním zcela odlišné oddíly *Vybouřené smutky II*, *Náčrty k Vybouřeným smutkům* a scénu *Mecenás*; to vše Sova ve Spisech zařadil do rozšířené podoby **VYBOUŘENÝCH SMUTKŮ**. Dále byl v 1. vydání oddíl *Údolí Nového Království* se samostatnou rozsáhlou básní *Příchod proroků*, a ty v definitivních spisech tvoří samostatnou sbírku. Tyto verše představují nový postoj v sociálně reflexivní Sovově tvorbě, odlišný od předchozích **VYBOUŘENÝCH SMUTKŮ**. Společenská revolta tu ztrácí útočně asketický ráz a spojuje se s pozitivním vzta-

hem k prostým a základním životním hodnotám; odmítání soudobých společenských poměrů nachází protějšek v odvážné vizi spravedlivějšího uspořádání světa v utopickém Novém Království (např. v básni *Když vládla duše*). Básnický subjekt hledí s důvěrou vstříc násilným sociálním převratům, které nastolí nový svět (*Ano, s divokou a výskající radostí*), třebaže ho tvrdě znepokojují nebezpečí obsažená v možné neshodě mezi idealistickými hlasateli humanity a zástupy strženými potřebou pomsty a hmotného blahobytu (*Příchod proroků*). Sovův idealistický socialismus se projevuje v tom, že rozhodující role při přeměně světa je připsána obrodě duchovní a mravní. Podobně jako u Březiny, růst sociálního optimismu se i zde opírá o silící utopické prvky v Sovově názorovém východisku. Kolektivistické monumentální vize, často s epickým zabarvením, postavy proroků i široký daktylsky rytmovaný volný verš zařazují *Údolí Nového Království* mezi básně vrcholného období českého symbolismu, podobně jako Březiny RUCÉ a Neumannův SEN O ZÁSTUPU ZOUFAJÍCÍCH. Sova navázal na tuto linii své tvorby ještě ve sbírce *Dobrodružství odvahy* (1906), ve které — v kontaktu s bouřlivým sociálním děním počátku století — využívá symbolistické metody v aktuálně politických a sociálně kritických verších, zejména však v úhrnných společensko-filozofických meditacích o bolestech a perspektivách moderního světa. Rétorická výmluvnost této sbírky vyplývá z jejího společensko-mesianistického zaměření. — Impresionistická a hudební lyrika ostatních oddílů sbírky *Ještě jednou se vrátíme* nemá v Sovově generaci přímé obdoby, je blízká spíše pozdější tvorbě Šrámkové a Tomanově; Sova sám na ni bezprostředně navázal sbírkou LYRIKA LÁSKY A ŽIVOTA. mč

Jiskry na moři - Josef Václav Sládek 1880

Titul druhé sbírky J. V. Sládka se odvolává na jeden z častých motivů jeho prvotiny *Básně* (1875), kde jiskření na mořské hladině je reálným vjemem z autorovy mladistvé cesty do Spojených států; bez této souvislosti se v čele druhé sbírky stává spíš metaforou lyrické básně, pojaté jako záblesk jasu na rozvlákněné hladině života, na povrchu jeho temných hlubin.

Sbírka věnovaná autorovým rodičům má pět nepojmenovaných oddílů, z toho čtyři lyrické. Intimní lyrika je těsně spjata s událostmi básníkovy života: jedenáct měsíců po sňatku, kterému předcházelo

dlouhé čekání, zemřela roku 1874 Sládkova první žena Emilie při nešťastném porodu; následovala léta bolesti násobené výčitkami, neboť vztah s Emilií nebyl vždy harmonický. V roce 1878 se básník seznámil s Marií Veselou, která se o rok později stala jeho druhou ženou.

Ráz prvních dvou oddílů je určen žalem po skonu Emilie. V obecných konfesích životního názoru (1. oddíl) se k všudypřítomnému vědomí smrti, krutých zásahů nicoty proti bezbranné kráse a mládí (např. v heinovské a nerudovské stylizaci španělského tématu *Doña Inez*) a k vyostřeným konfrontacím jarní přírody a lidské melancholie připojuje i skeptické hodnocení lidského života a jeho možností. Hoře vrací lyrického mluvčího k motivům puklého srdce a k romantickým postavám, jako je bludný rytíř, symbol věčného neklidu, nebo bledý panoš, který jako u Máchy rozmlouvá s pánem o ztraceném štěstí a je přitahován pomyšlením na sebevraždu. K romantickým osamělcům a cizincům přiřazuje Sládek i svého generačního druhá, autora dobrodružných historických románů, který zemřel na Kavkaze jako dobrovolník ruské armády při tažení proti Turkům (*Památce Bohumila Havlasy*). Ve verších čerpajících z niternějších zdrojů se prosazuje vyrovnaný a osobitý postoj, bolest ztrácí nadvládu už proto, že je jasně a lakonicky pojmenována. V prvním oddílu úvodní báseň *Přišlo ke mně žití* vyslovuje odhodlání přijímat život v dramatické rozpornosti jeho sladkých, hořkých a bolestných stránek. Mužná vělost, žal nepodracející základy osobnosti jsou určujícími prožitky intimnějšího druhého oddílu, který se zcela soustřeďuje k elegiím za zemřelou. Také zde pevný lyrický tvar působí jako nástroj k ovládnutí hoře, začlenění bolesti do výstavby nových a ryzích hodnot životních. Sevřenost a kompoziční uzavřenost útvarů připomínajících umělou píseň nebo náhrobní nápis odpovídá Sládkovu již zde dozrávajícimu pojetí lyriky jako souhrnu z životní látky (ne tedy zachycení okamžitého duševního stavu). To nebrání v užití individualizovaných, jemně odstíněných motivů nejen při zobrazení přírodních scénérií, ale zejména při naznačení procesů psychických: patří sem jednak vyčítavá připomínka nedorozumění v mladém manželství (báseň *Andante* inspirovaná motivem z Beethovena), jednak teskně zaznamenané vědomí zapomínání: mrtvá se s uplýváním času stává blednoucím obrazem („Dnes ještě vzpomínám, však v mlhách hyne / tvá podoba...“). — Na základě obdoby nálad zapadá do druhého oddílu i balada *Štřevičky* s erbenovským námětem o štědrovečerní věštbě odchodu z domova, který však neznamená sňatek, ale smrt. Proti zobrazeným vážným událostem tu v kontrastu stojí mluvní styl plný zdobnělin a skoro taneční uvolněný daktylský rytmus.